

ПОЗАШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО САМОСТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розглядається актуальність впливу позашкільного навчального закладу на формування ціннісного самоствавлення у дітей дошкільного віку. Особливу увагу приділено індивідуальному життєвому досвіду дитини, її практичним умінням та чутливим переживанням. У статті також акцентується увага на значенні ролі педагогів та батьків як рівноправних суб'єктів позашкільної діяльності, що сприяє формуванню особистісного успіху кожної дитини, віри у власні сили та самозначимість.

Ключові слова: позашкільний заклад, ціннісне самоствавлення, віра у власні сили, ситуація успіху.

В статье рассматривается актуальность влияния внешкольного учебного заведения на формирование ценностного самоотношения у детей дошкольного возраста. Особое внимание уделено индивидуальному жизненному опыту ребенка, его практическим умениям и чувственным переживаниям. В статье также акцентируется внимание на роли педагогов и родителей, выступающими равноправными субъектами внешкольной деятельности, что способствует формированию личностного успеха каждого ребенка, веры в свои силы и самозначимость.

Ключевые слова: внешкольное учреждение, ценностное самоотношение, вера в собственные силы, ситуация успеха.

Постановка проблеми. В умовах становлення української державності, національна система освіти України зазнає складних змін, що зумовлюються соціально-економічними перетвореннями. Зміни відбуваються в усіх освітніх ланках, в тому числі й в позашкільній освіті, що є більш гнучкою, варіативною складовою загальної освітянської системи. Це, у свою чергу, неминуче призводить і до підвищення актуальності вирішення питання про диференціацію та індивідуалізацію освітньо-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі.

Закон України “Про позашкільну освіту” визначив основи державної політики щодо подальшого розвитку позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів, визнав необхідним зберегти для майбутніх поколінь накопичений в Україні досвід, створену систему позашкільних закладів.

Проблему виховання особистості дитини в умовах позашкільних навчальних закладів висвітлено в працях С.М. Букреєвої, В. В. Вер-

бицького, О.Г. Глух, Л.І. Ковбасенко, О.Л. Кононко, В.В.Мачуського, Л.В. Островської, В.М. Пострілюного, Г.П. Пустовіта, В.В. Рибалка, В.П. Романенко, А.Й. Сиротенко, Т.І. Суцценко, Н.І. Тернової та ін.

Позашкільний заклад, безперечно, є доміvkою, де панує атмосфера комфорту і затишку, де є можливість дитині максимально реалізувати себе в улюбленій справі, проявити свою майстерність, здібності і таланти. інність системи позашкільної освіти – в демократичному навчально-виховному процесі, формуванні здорового способу життя, саморозвитку особистості, пошуку, підтримці у розвитку дитячої творчої обдарованості, а також на основі психологічних умов (децентрації, саморегуляції, рефлексії самоактивності тощо) сформувати ціннісне ставлення особистості до самої себе [5].

Сутнісний зміст – аналіз сучасних вітчизняних та російських досліджень щодо впливу позашкільного навчального закладу на розвиток всебічно розвинутої особистості та формування ціннісного самоставлення у дошкільників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку суспільства вбачається актуальним визначення принципів напрямів діяльності позашкільних навчальних закладів, що дають змогу ставити в центр уваги юну особистість – з її потребами та прагненнями, бажаннями та радощами, болями та суперечностями, намірами та мріями, особливостями її характеру та світогляду, уподобаннями та здібностями.

На думку С.Л. Рубінштейна, головна мета виховання особистості полягає у виборі таких освітніх і практичних завдань, які були б привабливі для неї, які вона вважала б своїми, у вирішенні яких би вона брала б активну участь. Тільки в такому випадку виховується потреба у пізнанні нового, формується уміння використовувати набуті знання на практиці за допомогою самостійності, ініціативності та творчої активності [9, с.140].

Переважає більшість дослідників, які вивчали особливості дітей дошкільного віку, стверджують, що до п'яти років особистість вже склалася, тобто у неї є такий "матеріал", із якого вона може скластися. Г.С. Абрамова наголошує на таких особливостях дітей дошкільного віку: екзистенційні переживання і можливості їх вербального вираження, самовплив як автономність активності, сила власного Я як діапазон його змін під впливом іншої людини; диференційовані почуття; статеві ідентифікація; психологічна відстань з іншою людиною і можливість впливу на неї; диференційоване ставлення до інших людей (свої – чужі); диференціація різних видів реальностей і правила дій з ними [1, с. 430].

Продовжуючи думку попередньої дослідниці, О.Л. Кононко звертає увагу на розвиток особистісних новоутворень в даному віковому періоді, серед них автор виокремлює виникнення першого схематичного обриса цілісного дитячого світобачення, поза яким неможливо упорядкувати життя; появу перших внутрішніх інстанцій, зачатків, почуття совісті, елементарної здатності орієнтуватися у своїй поведінці моральними правилами та нормами; супідрядність мотивів, домінування обдуманих дій над імпульсивними, виникнення наполегливості, спроможності долати труднощі на шляху до мети; виникнення довільної поведінки, вміння самостійно регулювати свою діяльність і поведінку; становлення особистісної свідомості, розуміння свого обмеженого місця в системі відносин з дорослими, прагнення спільно здійснювати суспільно значущу діяльність, усвідомлення своїх якостей та можливостей [4, с. 25].

Як доводять дослідження М.І. Лісіної та Л.І. Галігузової, спілкування з однолітками в умовах групової форми роботи створює сприятливі умови для розвитку творчого самобутнього початку у дитині, формує в ній вольові компоненти для ствердження, відстоювання і захисту своїх творчих досягнень, покращується вміння аналізувати, інтерпретувати інформацію, а головне – у дітей розвиваються такі якості творчої особистості, як продуктивність, оригінальність, гнучкість, швидка наочність, винахідливість [13, с 89-91].

Г.А. Цукерман на основі узагальнення проведених нею досліджень наголошує, що в умовах групової (сумісної діяльності) значно зростає об'єм засвоєного матеріалу і глибина його розуміння, підвищується пізнавальна активність і творча самостійність дітей, зростає самоповага і взаємодопомога, вміння адекватно оцінювати свої і чужі можливості [14, с. 30-32].

Дитина дошкільного віку в позашкільному навчальному закладі звертає увагу, перш за все, на реальний процес життя, вчинки людей і власні дії, на взаємини між дорослими та дітьми і таким чином, будучи включеною в стосунки з дитячим колективом, вона переживає, оцінює, наслідує або заперечує ті чи інші моральні явища реального життя, що збагачує зміст її власного світогляду, впливає на ціннісне смислове самовизначення, самоствердження, відповідно до загальнокультурних людських цінностей і власної життєвої позиції.

Не можна не погодитися з думкою провідного фахівця з дошкільного виховання О.Л. Кононко, яка зазначає: “Не варто забувати про те, що основною метою виховання і навчання дитини перших шести-семи років життя є її компетентність у різних сферах життєдіяльності, реалізація і розвиток її природного потенціалу, формування самостійності як провідної особистісної риси” [4, с. 21-22].

Аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень дає можливість, як підкреслює, І.Д. Бех, “зробити висновок про те, що справді розвивальний характер дошкільного виховання може бути лише в тому разі, якщо воно будується з урахуванням того особливого значення, яке має дошкільне дитинство й ті психічні новоутворення, які інтенсивно формуються у даному віковому періоді, для загального ходу поетапного формування і розвитку особистості” [2, с. 159].

Виклад основного матеріалу. Виходячи з того, що сьогодні позашкільний навчальний заклад – це центр творчого розвитку індивідуальності дитини, її самореалізації, соціальної адаптації, духовного становлення, залучення до багатоманітного світу культури та ціннісного ставлення як до себе, так і до навколишнього освітнього середовища, це створення певного простору, який відповідав би меті творчого формуючого впливу на підростаючу особистість. У центрі уваги постає дитина, яка знає і вміє надавати перевагу чомусь-комусь, приймає самостійні рішення, покладає на себе відповідальність за когось-щось, обґрунтовує та відстоює свою конструктивну позицію [4, с. 23].

Позашкільний дитячий колектив – це специфічна спільність дітей, яка гуртується передусім на добровільності (дошкільнят, на відміну від інших дітей, приводять до закладу батьки), спільності та диференціації інтересів, спрямованості на певний вид навчальної та практичної діяльності; це таке рефлексивне середовище, де створюються умови для творчого, інтелектуального, духовного й фізичного розвитку дітей [8, с. 11-15].

Діти дошкільного віку, перебуваючи у позашкільному навчальному закладі, мають можливості засвоїти і реалізувати власні знання, скласти власне розуміння своїх цінностей, вони не просто переймають чийсь досвід, а набувають власного досвіду творчої діяльності за участю педагогів та інших дітей. Відомо, що до моменту відвідування позашкільного закладу дитина володіє достатньою інформацією про навколишній світ і, як правило, почувається досить пристосованою до нього. В якому б середовищі не виховувалася дитина, в дошкільному віці вона з оптимізмом дивиться в майбутнє і приходить до навчального закладу сповненою бажання творити, справлятися з важливими для неї ситуаціями, вчитися працювати спільно з однолітками.

Позашкільний психолого-педагогічний процес не можна ототожнювати з навчанням. Перед дітьми не ставиться завдання опрацювання державного стандарту загальної освіти, тому його логічно розглядати в аспекті загальноосвітньої та соціальної комунікації як процес соціально-педагогічної взаємодії, що в ній

найважливішу роль відіграють феномени творчості, емпатії, атракції, рефлексивної саморегуляції.

Справедливо підкреслює Т.І. Сущенко, що у позашкільному педагогічному процесі дитина не просто відтворює те, що засвоює завдяки своїй унікальності і неповторності. Вона разом з педагогом розвиває, доповнює свої знання, нахили, здібності. У цьому полягають закони творчої поведінки й особливі методики психолого-педагогічного процесу, який будується на захопленні творчою діяльністю, творчому самовиявленні багатстві вражень, створенні спеціально передбачених і “збудованих людських стосунків” [10].

В умовах перебування дитини в позашкільному навчальному закладі батьки та педагоги виступають як рівноправні суб’єкти позашкільної діяльності.

Педагог-позашкільник, працюючи з дітьми дошкільного віку, повинен чергувати різноманітні види навчальної роботи: використовувати наочність, робити фізкультурні паузи, проводити прогулянки, екскурсії в природу, бережливо ставитися до психіки дитини; розвивати конкретність мислення, постійно турбуватися про розвиток довільності уваги, формувати волюві зусилля, навчати умінням запобігати труднощам, розуміти свої обов’язки, розвивати самосвідомість та самоаналіз, формувати ціннісне самоставлення.

Нааявність самосвідомості – обов’язкова умова цілісності психічної діяльності. Аналіз генезису, а також розгляд самосвідомості дозволяє обґрунтувати положення “про самосвідомість як центральне новоутворення особистості, що пов’язує окремі її прояви і особливості” [11].

Педагог позашкільного закладу передає своїм вихованцям насамперед не знання, а своє ставлення до улюбленої справи, свої переконання і захопленість. Тому так необхідна йому підвищена емоційна чутливість у спілкуванні, здатність зробити своїх вихованців співтворцями психолого-педагогічного процесу. Гарантований авторитет педагогу приносить його здатність до розуміння дитячих турбот, проблем і переживань, щиро на них реагувати, добирати темпи індивідуального розвитку, відкривати для кожної дитини сенс творчого життя, приймати її такою, якою вона є, розширювати коло дитячих інтересів у безпосередньому оточенні, формувати ціннісне ставлення до себе.

Під час проведення ігрових програм, творчих ігор, практичних занять педагог-позашкільник враховує індивідуально-психологічні особливості кожної дитини, її інтелектуально-моральну спрямованість, появу перших внутрішніх інстанцій, захопленість, психофізіологічні та вікові властивості. Які б діти не приходили до

позашкільного навчального закладу, в кожній дитині потрібно бачити те добре, що закладено від батьків, спрямовувати її на духовний розвиток, виховувати чуйність, справедливість, відповідальність за доручену справу, розвивати естетичні смаки, потребу у спілкуванні, самоповагу, формувати значущість до своєї особистості. А все це неможливо без нових емоційних вражень і переживань. “Незважаючи на різницю у віці та в системі цінностей, будь-які стосунки з дитиною – дошкільником мають будуватися з позиції дорослої людини, з дорослою емоційністю” [2, с. 154].

Дітям потрібне їхнє емоційне життя, інші, більш глибокі можливості самовираження для усвідомлення себе як повноцінної гармонійної особистості. “Дитина-дошкільник завжди шукає модель для самоствердження. Вона прагне бути схожою на людину, яка в даному вузькому контексті здається їй сильнішою (товариш, вихователька, батьки тощо)” [2, с. 155].

Головна методологічна позиція педагогів-позашкільників – розвиток дитини як індивідуальності; дорослий прагне перетворити зовнішні соціально-ціннісні спонукання особистості у внутрішні стимули поведінки, коли дитина спроможна діяти самостійно і прагне досягнути своєї мети, коли вона хоче проявити цілеспрямованість, волю, характер і відчутти себе впевненою і відповідальною за власне прийняття рішень.

Педагог у позашкільному навчальному закладі – організатор освітнього процесу для створення ситуацій успіху у спілкуванні та взаємодії дітей батьків та педагогів; дослідник мотивації поведінки, самооцінки, статусу дитини в системі соціальних відносин, її інтересів і схильностей у міжособистісній взаємодії. Для пошуку шляхів організації дитячої діяльності гаслом педагогів можуть стати слова К.Д. Ушинського: “Вихователь повинен бути бездоганно переконаним, що успішна діяльність душі завжди є приємною для дитини, і він повинен потурбуватися про те, щоб доставити їй такий успіх і тій галузі діяльності, в якій вона хоче бути” [12, с. 466-467].

Очікування радості повинно постійно пронизувати усе життя дитини. Тому основний зміст діяльності педагога-позашкільника, на наш погляд, полягає у створенні кожному вихованцю ситуації успіху. Важливо мати на увазі, що навіть одноразове переживання успіху може докорінно змінити психологічне самопочуття дитини, Це своєрідний пусковий механізм подальшого розвитку особистості.

З психологічної точки зору успіх – це переживання стану радощів, задоволення результатами своєї діяльності, це така цілеспрямована й організована низка умов, за яких з’являється можливість досягнути значних результатів в діяльності. Це єдине

джерело внутрішніх сил дитини, що породжує енергію для подолання труднощів, бажання творити, діяти і вчитися [3].

Батьки в позашкільному навчальному закладі – це помічники в емоційному спілкуванні дитини; учасники навчально-освітнього процесу з метою пізнання власного досвіду сімейних та професійних відносин; створювачі умов для розвитку соціально адаптованої і компетентної особистості своєї дитини. Неоцінимою є роль батьків у розвитку соціальних і комунікативних якостей, у розкритті і розвитку індивідуальних здібностей і задатків своїх дітей. Розвиток соціальних якостей дозволяє регулювати власну поведінку, аналізувати життєві ситуації, свій соціальний досвід, конструктивно планувати і проектувати життєвий шлях, розуміти бажання, очікування і вимоги інших людей, мати соціальну мобільність, самостійно будувати ієрархію цінностей. Розвиток комунікативних якостей допомагає формувати механізми симпатії, емпатії, рефлексії, співпраці, безконфліктності поведінки, яка забезпечує міжособистісну взаємодію.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Особливість позашкільної освіти України в тому, що її пріоритетними складовими є виховання та навчання – дві підсистеми розвитку особистості, в яких дитина, з її індивідуально-типологічними особливостями, є центром уваги.

Позашкільний заклад стає місцем комфорту дитячої особистості, співпраці і розуміння, сприяє розвитку її інтересів, формуванню загальнолюдських цінностей та культури гуманістичних відносин, серед яких дитина пізнає себе та свої можливості, розкриває власний потенціал та відчуває свою самоцінність, завдяки чому і формується ціннісне ставлення до самої себе.

Аналіз роботи позашкільних навчальних закладів показує, що в цій системі є достатньо не вирішених проблем, зокрема, такі: зміст і форми позашкільної освіти та виховання не завжди відповідають інтересам, віковим особливостям дітей, особливо дошкільного віку. Не забезпечується на достатньому рівні цілісний підхід до розвитку особистості, здебільшого відсутня гнучкість і оперативність в реагуванні на вимоги сучасного стану суспільства, не створюються належні умови для розгортання особистісного буття дошкільників, відсутня належна психолого-педагогічна література з даної проблеми, що унеможливило проведення аналізу сучасних досліджень з питань позашкільної освіти і виховання.

Упродовж останніх десятиліть жодний вищий навчальний заклад освіти не здійснював професійну підготовку майбутніх педагогів-позашкільників та системну їх перепідготовку для роботи в позашкільних освітніх закладах.

У позашкільному навчальному закладі потрібно створити сприятливі умови для повноцінного життя дитини, за умови використання ефективних форм та методів роботи: забезпечити законодавчу, науково-методичну, матеріально-технічну базу; реалізувати індивідуальність кожної дитини, щоб вона почувала себе як суб'єкт життєдіяльності, творець власної долі, щоб вона мала вільний вибір і відповідала за нього.

Нами зроблені акценти лише на певних фрагментах роботи позашкільної навчальної установи, проте ми не відкидаємо доцільність та результативність різноманітних форм роботи з дітьми дошкільного віку з метою їх всебічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология : Учебное пособие для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – М. : Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 624 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. – Кн. 1 Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : Наук. видання / І.Д.Бех. – К. :Либідь, 2003. – 280 с.
3. Кириченко Ірина. Ситуація успіху. Методичні рекомендації педагогам і батькам щодо створення ситуації успіху/ Ірина Кириченко // Директор школи. – 2001. – № 17 (161). – С. 9-10.
4. Кононко О.Л. Дошкільник в освітньому просторі позашкільного навчального закладу /О.Л.Кононко // Соціально-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу : Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 23-25 жовтня 2002 р. / Укл. І. Д. Бех, О. В. Биковська, В. В. Вербицький, Л. І. Ковбасенко, Г. П. Пустовіт, А. Й. Сиротенко. – К. : РННЦ “ДІНІТ”. – 2003. – 300 с.; рос., укр.
5. Концепція позашкільної освіти та виховання // Інформаційний збірник Міністерства освіти. – 1996. – № 7.
6. Позашкільні заклади України. Основні напрямки розвитку та оновлення діяльності. Концепції. К., 1999. – 12 с.
7. Положення “Про позашкільний навчальний заклад” // Освіта України : нормативно-правові документи, Постанова від 6.05.2001 № 433, м.Київ.
8. Пустовіт Григорій. Деякі аспекти методології позашкільної освіти / Григорій Пустовіт// Шлях освіти. – 2000. – № 2. – С. 11-15.
9. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика. 1959. – 352 с.
10. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка : Навч. посібник / Т.І.Сущенко. – К. : ІСДО, – 1996. – 144 с.

11. Томэ Х., Кэхем Х. Современный психоанализ: в 2 т. / Пер. с англ./ Х. Томэ, Х. Кэхем. – М. : Изд-во Агентства “Ялтсмен”, 1996. – С. 57.
12. Ушинский К.Д. Пед. соч : в 6 т. – т. 6. / Сост. С.Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1996. – С. 466– 467.
13. Ярослав Л.О. Розвиток творчої особистості в умовах групової діяльності / Л.О.Ярослав // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – 2003. – № 3. – С. 89-91.
14. Ярошенко О.Г. Групова форма навчання на семінарських заняттях /О.Г.Ярошенко // Рад. школа. – 1988. – № 4. – С. 30-32.

The actuality of influence outschool institution on the formation of valuable, of preschool pupils has been considered in the article. The main attention has been focused on the individual child experience, his or her practical skills and emotions. The article pays also attention to the importance of the teachers and parents role as equals subjects of outschool activity. It proves that this phenomenou favouvs forming individual experience of every child, belief in one own efforts and self importance.

Key words: outschool institution, valuable self treatment, belief in one efforts, the situation of success.

Отримано: 27.07.2010

УДК 159.946.3:81'243

С.В. Цимбал

Психологічне обґрунтування використання принципу активності при навчанні іноземним мовам

Розглядаються традиційні та сучасні методи навчання іноземним мовам. Автор обґрунтовує використання принципу активності при навчанні іноземним мовам. Визначається поняття “активність людини”.

Ключові слова: методи навчання, іноземна мова, принцип активності, особистість.

Рассматриваются традиционные и современные методы обучения иностранным языкам. Автор обосновывает использование принципа активности при обучении иностранным языкам. Определяется понятие “активность человека”.